

بازسازی معنایی مهم‌ترین مسائل ساکنان مناطق هم‌جوار سایت‌های اسکان طبیعت‌گردی نوروزی (مطالعه موردی: روستای زنجیره علیا، شهرستان چرداول، استان ایلام^۱)

محمد رضا رضوانی^۲، معصومه جمشیدی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۱۸

چکیده

بخش‌هایی از مناطق جنگلی زاگرس در شمال استان ایلام که در مجاورت سکونتگاه‌های انسانی قرار گرفته‌اند، سالانه پذیرای شمار زیادی از طبیعت‌گردان بومی و غیربومی است که از اواخر اسفندماه تا اواسط فروردین سال جدید، به شیوه‌ای خاص، اقدام به چادرنشینی نوروزی می‌کنند و تمام تعطیلات نوروز را، به‌همراه خانواده و خویشاوندان، در دامان طبیعت سپری می‌کنند. اسکان دو یا سه‌هفته‌ای آنان با اقدامات و فعالیت‌های متعددی همراه است که پیامدهایی برای طبیعت منطقه دارد. این پیامدها، مستقیم یا غیرمستقیم، بر محیط‌زیست سکونتگاه‌های هم‌جوار تأثیر می‌گذارد. هدف از پژوهش حاضر بازسازی معنایی مهم‌ترین مسائل ساکنان مناطق هم‌جوار سایت‌های اسکان طبیعت‌گردی نوروزی است. با توجه به مؤلفه‌های مهمی مانند جذابیت، دسترسی‌پذیری، انبوهی جمعیت طبیعت‌گرد، تقاضاهای بسیار ساکنان محلی و تکرار سالانه اسکان در سایت جنگلی دراوهر، روستای زنجیره علیا میدان مطالعه در نظر گرفته شده است. در این پژوهش، با بهره‌گیری از روش کیفی قوم‌نگارانه، ۲۳ نمونه به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده و تا رسیدن به اشباع نظری نمونه‌گیری ادامه یافته است. نتایج نشان می‌دهد که پاسخ‌گویان مهم‌ترین مسائل هم‌جواری با سایت مذکور را تداوم بحران محیطی در روستای زنجیره علیا می‌دانند که ناشی از آلودگی محیط‌زیست، تغییر رفتار جانوران جنگلی، بحران بهداشتی، بحران اقتصاد دامداری و تغییرات بصری سایت جنگلی مجاور روستا است.

واژه‌های کلیدی: طبیعت‌گردی نوروزی، مسائل طبیعت‌گردی، استان ایلام.

۱- این مقاله بر گرفته از طرح پسادکتری دکتری "تبیین اثرات تغییر اقلیم و طبیعت‌گردی نوروزی بر تخریب عرصه‌های جنگلی و محیط‌زیست در استان ایلام و راهبردهای پایداری آن" با کد ۹۵۰۰۷۳۷۲ و با حمایت صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران نهاد ریاست جمهوری است. مجری طرح آقای دکتر محمد رضا رضوانی استاد دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران و پژوهشگر خانم دکتر معصومه جمشیدی است.

۲- استاد دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

۳- نویسنده مسئول: پژوهشگر پسادکتری دانشگاه تهران (masomeh_jamshidi@yahoo.com)

مقدمه

طبیعت‌گردی یکی از انواع گردشگری است که مستقیماً با محیط طبیعی ارتباط دارد (احسانی، ۱۳۹۶، ص ۶۰). انواع گردشگری متکی بر طبیعت دربرگیرنده گستره وسیعی از فعالیت‌های گردشگری است که به منابع تفرجگاهی و جاذبه‌های طبیعی وابسته‌اند. بدیهی است جلوه‌های گردشگری انسانی نیز ارزش‌های بالقوه این منابع را افزایش می‌دهد و تحقق گردشگری پایدار در طبیعت یا اکوتوریسم را منوط به حفظ پایداری شرایط بوم‌شناختی و فرهنگی در هریک از فعالیت‌های گردشگری می‌کند (دانه‌کار و محمودی، ۱۳۹۲، ص ۲۵).

اکوتوریسم، گردشگری محصور، گردشگری ماجراجویانه، گردشگری مصرفی، گردشگری سلامت (احسانی، ۱۳۹۶، ص ۶۲-۶۴)، گردشگری کوهستان، گردشگری ساحلی - دریایی، بیابان، آبی، استپ و جنگلی از انواع گردشگری‌های متکی بر طبیعت‌اند. با توجه به مسئله پژوهش، طبیعت‌گردی در مناطق جنگلی یا گردشگری جنگلی مورد بحث قرار گرفته است. مناطق با سیمای جنگلی و برخوردار از چشم‌اندازهای طبیعی نظیر آبشار، غار، چشمه، دره و... را که به‌علت دسترسی دارای تقاضای تفرجی‌اند گردشگاه‌های جنگلی می‌نامند. برخی صاحب‌نظران بر این نظرند که چنانچه در جنگلی تعداد بازدیدکنندگان روزانه بیش از ۱۰ نفر در هر هکتار باشد، نقش و اهمیت اصلی آن جنگل را باید تفرجگاهی دانست. جنگل‌ها بدین علت که مناطق وسیعی از اراضی سرزمین را اشغال می‌کنند و بستر بسیاری از جاذبه‌های طبیعی نظیر رودخانه، آبشار، حیات‌وحش و پوشش‌های متنوع گیاهی‌اند، تقاضای تفرجی بسیار زیادی دارند. جنگل هم مستقلاً می‌تواند منبع تفرجی قرار گیرد و هم در بسیاری موارد، در نقش تکمیل‌کننده منبع تفرجی دیگر، کارکرد مکمل دارد (دانه‌کار، ۱۳۸۳، ص ۶۵). امروزه صنعتی‌شدن، افزایش جمعیت، شهرنشینی و اجبار سکونت در آپارتمان‌ها بشر را بیش‌ازپیش از محیط زندگی‌اش متوقع ساخته است. به ناچار باید در اطراف خود محل‌هایی داشته باشد تا برای اوقات فراغت و لحظات آرامش و رهایی از زندگی ماشینی به آنجا پناه ببرد؛ جایی که تماس شخصی او را با محیط طبیعی میسر سازد و او را با تمام وجود تحمل کند و پذیرا شود. در این میان پارک‌ها و تفرجگاه‌های جنگلی، به‌منزله محیطی طبیعی، یکی از کانون‌های توجه پناهندگان زندگی صنعتی و ماشینی‌اند. پارک‌های جنگلی طبیعی از عمده‌ترین کانون‌های جلب مردم در سطح ملی و منطقه‌ای به‌شمار می‌روند (دانه‌کار و محمودی به نقل از برزه‌کار، ۱۳۸۴). براین‌اساس، گردشگری [به‌ویژه گردشگری طبیعی] امری روبه‌رشد و برگرفته از ضروریات زندگی امروزی به‌شمار می‌رود؛ از این‌رو نیازمند برنامه‌ریزی خردمندانانه‌ای است تا ضمن به حداقل رساندن آسیب‌ها و هزینه‌ها بتوان منافع آن را ارتقا بخشید (وئوقی و خانی، ۱۳۹۶، ص ۲۷).

جنگل‌ها، به‌منزله یکی از منابع و مقاصد گردشگری طبیعی (نیوسام و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۰۶)، دو نوع منبع تفرجی طبیعی و انسانی دارند. منابع تفرجی طبیعی اکوسیستم‌های جنگلی مشتمل بر منابع طبیعی متنوعی است که از اثر متقابل توپوگرافی، آب‌وهوا، منابع آب و تیپ و تراکم گیاهی ایجاد شده است (دانه‌کار، ۱۳۸۳). این منابع عبارت‌اند از پوشش گیاهی حاره‌ای، پروانه‌ها، پرندگان، رودخانه‌های اولیه، آبشارهای جنگلی (نیوسام و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۰۸) توده‌های جنگلی به‌ویژه

انواعی که تنوع شکل و برگ دارند، بیشه‌زارها یا اجتماعات درختی پیرامون رودخانه‌ها، دشت‌های سیلابی، مجاور آبگیرها و برکه‌ها، درختان شاخص از حیث گونه‌های نادر و گونه‌های دیرزیست و مسن و گونه‌های باستانی یا رلیک، جانوران جنگل‌زی به‌ویژه انواع پستانداران، رودخانه‌های جنگلی، آبگیرهای جنگلی، آبشار و غار جنگلی، چشم‌اندازهای جنگلی. علاوه‌براین، جنگل‌های ایران از دیرباز مکان اسکان و زیست انسان بوده است و هم‌اکنون نیز سکونتگاه‌های بسیاری در مناطق جنگل وجود دارد که طی سالیان به همزیستی با این اکوسیستم پیچیده به تعادل رسیده‌اند. همچنین تکایا، زیارتگاه‌ها، برج‌ها و قلعه‌های کوچک و بزرگ پراکنده‌ای در این اکوسیستم طبیعی وجود دارد که در کنار شیوه زیست سنتی مردم گردشگری جنگلی را تنوع و تکامل می‌بخشد (دانه‌کار و محمودی، ۱۳۹۲، ص ۵۲-۵۳).

براین‌اساس، منابع تفریحی جنگل‌ها، به‌منزله مقصد گردشگری طبیعی، در تقابل یا تعامل با طبیعت‌گردان، ممکن است با آثار و پیامدهایی مواجه شوند. همچنین، برخی از ویژگی‌های مقصد آثار مثبت و منفی گردشگری را تعیین می‌کنند (ضرغامی بروجنی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۲۹۳). آنچه مشهود است، آثار و پیامدهای مذکور ممکن است مثبت یا منفی باشد. آسیب‌پذیری و حساسیت زیست‌محیطی برخی اکوسیستم‌ها، ساختارهای اقتصادی و مراحل توسعه جامعه، ساختارها و فرایندهای سیاسی، ساختارهای اجتماعی (همان‌جا)، رفتارهای سوء و غیرمسئولانه برخی از طبیعت‌گردان یا گردشگران متکی بر طبیعت سبب بروز مشکلات عمیق و آثار منفی و نامطلوبی در طبیعت می‌شود و در مقابل، رفتارهای محیط‌دوستانه و عالمانه آن‌ها سبب پایداری مقاصد گردشگری طبیعی خواهد شد. همچنین، هرچه طرح‌ریزی گردشگاه دقیق‌تر و عرضه امکانات تفرجگاهی با تقاضا هم‌خوانی بیشتری داشته باشد، پیامدهای مثبت تفرج نیز مانند هر کاربری دیگری تأثیراتی در محیط می‌گذارد که فواید آن را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. به همین علت، توجیه آن نیازمند گزینش صحیح و ارزیابی پیامدهای زیست‌محیطی است. هریک از دو اصل فوق مبتنی بر معیارها و روش‌هایی است که در صورت کاربرد صحیح گردشگری را به‌منزله یک کاربری پایدار توجیه‌پذیر می‌کند. در غیر این صورت، گردشگری به فعالیتی زیان‌بخش و ناپایدار تبدیل می‌شود و به‌ویژه در مناطق حساس و تحت حفاظت موجودیت و اهداف مناطق را به مخاطره می‌اندازد (میگونی، ۱۳۷۶، ص ۲۹۰).

روستای زنجیره علیا از توابع بخش شهاب شهرستان چرداول در استان ایلام است که در مجاورت جنگل‌های بلوط قرار دارد. این روستا، با مختصات جغرافیایی ۴۶ درجه و ۳۴ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۴۹ دقیقه عرض شمالی، در هشت کیلومتری شمال شهر سرابله و چهل کیلومتری مرکز استان قرار دارد. این روستا یکی از روستاهای قدیمی استان ایلام است و تنگه دراوهر از منابع طبیعی بسیار زیبا و جذاب آن برای گردشگری طبیعی است. این تنگه سایت اسکان طبیعت‌گردانی است که در تعطیلات نوروزی به همراه خانواده و خویشاوندان خود به مدت دو یا سه هفته در دامان طبیعت چادر می‌زنند.^۱ طبیعت‌گردان نوروزی اقدامات و فعالیت‌های متعددی درخصوص برپایی چادرها و اسکان طولانی‌مدت

۱- یکی از سنت‌های اخیر ساکنان مناطق شمالی استان ایلام اسکان در چادرهای نوروزی در مناطق جنگلی به همراه خانواده و خویشاوندان است. به این صورت که خانواده‌های متعددی با تجهیزات نسبتاً کامل و ملزومات زندگی، به‌مدت دو یا سه هفته، در طبیعت جنگلی چادر می‌زنند و تمامی تعطیلات نوروزی را در آنجا به‌سر می‌برند.

خود انجام می‌دهند. این فعالیت‌ها گاه سبب بروز تغییرات شدید و سنگینی در محیط‌زیست مناطق جنگلی هدف می‌شود و اغلب صدمات و تخریب‌های جبران‌ناپذیری به بار می‌آورد. به دنبال بروز تغییرات گسترده و جدی در طبیعت سایت مذکور و تداوم هر ساله آن، همچنین بروز رفتارهای غیرمسئولانه و ضعف مدیریت در سامان‌دهی چادرنشینان نوروزی، سکونتگاه‌های مجاور نیز دستخوش تغییرات اجباری و تحمیلی مانند فقدان امنیت سرمایه‌گذاری در تولید محصولات دامی، افزایش آلودگی‌های محیطی، تغییرات بصری و... شده است. با عنایت به مطالب بالا و اهمیت توجه به درک ساکنان روستای مذکور در زمینه مسائل هم‌جواری با مناطق و سایت‌های جنگلی مورد بهره‌برداری در طبیعت‌گردی نوروزی، پژوهشگران در این پژوهش به دنبال تفسیر و درک پاسخ‌گویان در زمینه مهم‌ترین مسائل‌های هم‌جواری خود با سایت جنگلی دراوهر (محل اسکان طبیعت‌گردان نوروزی) هستند.

پیشینه پژوهش

مطالعاتی در زمینه گردشگری طبیعی یا طبیعت‌گردی، مسائل گردشگری طبیعی و آثار و پیامدهای آن در داخل و خارج از ایران انجام شده است. محمدی کنگرانی (۱۳۹۴) گسترش طبیعت‌گردی و شبکه روابط اجتماعی بین ساکنان روستای طبل در جزیره قشم را بررسی کرده است. ایلدرمی و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی نقش عوامل اجتماعی - اقتصادی در تخریب زیست‌بوم‌های جنگلی زاگرس در منطقه کاکارضای لرستان پرداختند. حکم‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵) تأثیرات مثبت و منفی زیست‌محیطی گردشگری را مورد مطالعه قرار دادند. شاه‌حسینی و مدبری (۱۳۹۵) درک و تفسیر طبیعت‌گردان منطقه ژئوپارک قشم را در خصوص تأثیرات اکوتوریسم بررسی کردند. هنری مهر (۱۳۹۵) تأثیرات طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست در منطقه پارک ملی و حفاظت‌شده سالوک و منطقه پارک ملی و حفاظت‌شده ساریگل شهرستان اسفراین را مورد مطالعه قرار داد. عنابستانی و سربرقی مقدم (۱۳۹۶) دیدگاه میزبانان مجموعه تفریحی چالیدره را در زمینه تأثیرات زیست‌محیطی بررسی کردند. طهماسی و حجت‌شماسی (۱۳۹۶) تأثیرات گردشگری بر محیط‌زیست سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رودبار را مورد مطالعه قرار دادند. چاپلین و برابیان (2013)، در مطالعه‌ای با استفاده از GIS و سنجش از راه دور، به بررسی تأثیرات گردشگری بر پوشش جنگلی در منطقه حفاظت‌شده آنآپورنای^۱ نپال پرداختند. بارکاسکاس و همکاران (2015) فاکتورهای زیست‌محیطی اثرگذار بر توسعه گردشگری روستایی در لیتوانی را مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند. چیو و همکاران (2016) ترجیحات و ادراکات محلی درباره طبیعت‌گردی در هنگ‌کنگ را مورد بررسی قرار دادند. پاراماتی و همکاران (2017) در مطالعه‌ای به دنبال بررسی تأثیر تخریبی گردشگری بر کیفیت محیط‌زیست بودند.

با نگاهی به پیشینه پژوهش می‌توان دریافت که اکثر مطالعات کلی است و پاسخ‌گوی ابهامات ذهنی پژوهشگر نیست. در این پژوهش، با دیدگاهی جدید، مسائل سکونتگاه‌های هم‌جوار با مقاصد گردشگری طبیعی (سایت‌های تفریحی جنگلی) بررسی شده است.

چارچوب مفهومی

در بررسی‌های کیفی، به‌جای استفاده از مبانی نظری، به‌منظور تدوین و آزمون فرضیات، از چارچوب مفهومی برای استخراج سؤال یا سؤالات پژوهش استفاده می‌شود (محمدپور و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۳۱۱). بنابر تفاوت‌های فلسفی - پارادایمیک میان روش‌شناسی‌های کمی و کیفی، استفاده از نظریه در روش‌شناسی کیفی به‌منظور نظریه‌آزمایی نیست. در روش نظریه‌زمینه‌ای از نظریه‌ها جز به‌عنوان ادبیات فنی استفاده نمی‌شود و حتی محققان درباره کاربرد نظریه‌ها مختارند (محمدپور، ۱۳۹۰، ص ۲۳۵).

در اینجا، به‌منظور بررسی چرایی چالشی‌بودن هم‌جواری سکونتگاه‌های انسانی با سایت‌های اسکان طبیعت‌گردی نروزی با کمک معناسازی تفسیری پاسخ‌های روستاییان و برجسته‌نمودن درک آنان از پیامدهای طبیعت‌گردی و بحران‌های محیطی مناطق هم‌جوار، ابتدا ارتباط بین گردشگری و محیط‌زیست بررسی می‌شود، سپس مطالبی درخصوص تأثیرات گردشگری بر مقاصد طبیعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. براساس مدل ۱، ارتباط و تعامل بین توسعه گردشگری و محیط‌زیست، عواملی که ممکن است ماهیت آن‌ها را تحت‌تأثیر بگذارند و در نتیجه روش‌های شناسایی و مدیریت محیط‌زیست بیان شده که باید از دیدگاهی چندرشته‌ای مورد توجه قرار گیرند. همچنین باید نیروهای اثرگذار گسترده‌تر که ممکن است توسعه گردشگری را در مقصد شکل دهد یا بر آن اثر بگذارد شناخته شود (رمضان‌نژاد و پورقیومی، ۱۳۹۵، ص ۱۹۰).

مدل مفهومی ۱ رابطه پویا و پیچیده بین گردشگری و محیط‌زیست و موقعیت‌هایی که این رابطه در آن روی می‌دهد را به روش بسیار ساده بیان نموده است. هر موقعیت توسعه گردشگری منحصربه‌فرد و ترکیبی از منابع اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و طبیعی است که در مجموع تجاری برای گردشگرانی مهیا می‌کند که از نظر نیازها، توقعات، ارزش‌ها و رفتار منحصربه‌فرد می‌نماید. بنابراین، هیچ مدلی نیست که بتواند تنوع نامحدود روابط محیط‌زیست - گردشگری یا به اختصار محیط‌زیست‌های بی‌شمار گردشگری موجود در نظام گردشگری را در نظر بگیرد. برخلاف این موضوع، این مدل نه‌تنها حجم محیط‌زیست‌های چندگانه موجود حتی در بافت مقاصد معین را بیان می‌کند، بلکه تأثیرات و عوامل چندبعدی و پیچیده ایجادکننده این محیط‌زیست‌های چندگانه را نیز نشان می‌دهد. همچنین اشاره می‌کند که شیوه حمایت، مدیریت و استفاده از محیط‌زیست مقصد نیازمند تعامل مؤثر بین محیط‌زیست‌های متفاوت یا به زبان دقیق‌تر تفاهم و توافق بین ادراکات متفاوت است. این موضوع، به‌نوبه خود، اشاره می‌کند که محیط‌زیست شکل خاصی از سرمایه است که از طریق توسعه گردشگری بهره‌برداری می‌شود؛ به شکل جدایی‌ناپذیری به دیگر سرمایه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مرتبط است که به افراد، گروه‌ها، اجتماع محلی یا سازمان‌ها در داخل و خارج مقصد تعلق دارد. برای مثال، داشتن چشم‌انداز ارزشمند و خوش‌منظر ممکن است سرمایه زیست‌محیطی مهمی باشد، اما اگرچه چشم‌انداز از طریق محدودیت‌های برنامه‌ریزی و یا علائم حفاظتی حمایت می‌شود، نبود سرمایه سیاسی توانایی آن‌ها را برای استفاده یا بهره‌برداری از سرمایه زیست‌محیطی محدود می‌کند؛ هرچند ممکن است خواستار استفاده از آن باشند (همان، ص ۱۹۱).

شکل ۱ نشان می‌دهد که سه لایه یا سطح وجود دارد که بر این رابطه تأثیر می‌گذارد. در نتیجه باید مدیریت محیط‌زیست‌های گردشگری مهم تلقی شود. البته در ابتدا ضروری است که تحلیلی از همپوشی بین گردشگری و محیط‌زیست در بافت مقصد در نظر گرفته شود: محیط‌زیست مقصد معمولاً یکی از عناصر مهم محصولات و تجارب گردشگری است و باید به‌گونه‌ای مدیریت شود که نه تنها نیازها و انتظارات گردشگر برآورده شود، بلکه در آینده جاذب گردشگران باشد. در عین حال، کاربرد و مدیریت محیط‌زیست مقصد باید تا حد امکان بازتاب‌دهنده نیازهای جوامع محلی باشد و باعث افزایش منافع و برآورده شدن نیازهای آنان شود (همان‌جا).

شکل ۱: مدل مفهومی تعامل گردشگری - محیط‌زیست (رمضان نژاد و پورقیومی، ۱۳۸۵، ص ۱۹۲)

همان‌گونه که پیداست، گسترش گردشگری و بی‌توجهی به مدیریت محیط‌زیست سبب بروز آثار منفی خواهد شد. شناخت پیامدهای بالقوه گردشگری برای ارکان طبیعت راهنمای مناسبی برای اتخاذ

سازوکارهای کنترلی در برنامه‌ریزی طبیعت‌گردی است. تورسل^۱ در سال ۱۹۸۴ آثار بالقوه گردشگری در مناطق طبیعی را براساس فعالیت گردشگران به شرح زیر معرفی کرده است (دانه‌کار و محمودی، ۱۳۹۲، ص ۲۴۱-۲۴۲) (جدول ۱).

جدول ۱. آثار گردشگری در محیط طبیعی (دانه‌کار و محمودی، ۱۳۹۲، ص ۲۴۱-۲۴۲)

عوامل مؤثر	پیامد بر کیفیت محیطی	تفسیر
ازدحام بی‌رویه	تنش زیست‌محیطی تغییر در رفتار جانوران	تهییج، تحریک و آزار، کاهش کیفیت محیط طبیعی (مستلزم کاهش ظرفیت برد و مقررات بیشتری است)
توسعه بی‌رویه	توسعه راه‌های دسترسی افزایش ساختارهای مصنوعی	شدت اختلال در اکوسیستم
پیاده‌روی	ایجاد اختلال در زندگی حیات وحش	استفاده بی‌رویه و فرسایش در تریل‌ها و مسیرهای دسترسی
گردش با قایق موتوری	ایجاد اختلال در زندگی حیات وحش	افزایش سطح آسیب‌پذیری پرندگان در زمان لانه‌سازی و تخم‌گذاری
آلودگی صوتی	اختلال در صدای طبیعی	عصبیت و تحریک حیات وحش ناخشنودی بازدیدکنندگان
زباله	آسیب به سیمای طبیعی عادت دادن جانوران به زباله‌خواری	به مخاطره افتادن بهداشت و زیبایی منطقه
تخریب طبیعت	از بین رفتن منابع طبیعی	از بین رفتن سیمای طبیعی
تغذیه دستی به حیوانات	تغییر در رفتار جانوران ایجاد خطر بالقوه برای گردشگران	دگرگونی عادات و رفتار طبیعی جانوران
تردد پرسرعت وسایل نقلیه	مرگ و میر حیات وحش	تغییرات اکولوژیک
رانندگی در خارج از جاده	آسیب به سیمای طبیعت اختلال در زندگی حیات وحش	اختلال حاصل از گرد و غبار در زندگی زیست‌مندان
جمع‌آوری ارمغان از طبیعت	از بین رفتن جذابیت‌های طبیعی اختلال در فرایندهای طبیعی مرگ و میر جانوران کوچک اختلال در فرایندهای طبیعی	برداشت صدف‌ها، مرجان‌ها، تروفه و گیاهان نادر
جمع‌آوری هیزم و هیمه	تخریب زیستگاه از دست رفتن زیستگاه‌های کوچک	نابودی زیستگاه‌های خرد نازیبایی طبیعت
جاده‌ها و حفاری‌ها خطوط انتقال نیرو	از دست رفتن زیستگاه تخریب پوشش گیاهی	نابودی زیستگاه‌های طبیعی نازیبایی طبیعت
آبشخوری مصنوعی	تجمع غیرطبیعی جانوران آسیب به پوشش گیاهی	اثر بر خاک
معرفی جانداران غیربومی	رقابت با گونه‌های بومی	آشفته‌گی در سیمای طبیعت

1.Thorsell

روش پژوهش

این مقاله از نظر هدف کاربردی است و از لحاظ پارادایم در گروه پژوهش‌های کیفی قرار دارد. در این پژوهش از روش قوم‌نگاری^۱ استفاده شده است. در روش قوم‌نگاری، محقق به بررسی واقعیات و پدیده‌های اجتماعی در محیط طبیعی خود، آن‌طور که رخ می‌دهند، می‌پردازد. مردم‌نگاری روشی عمده در رشته انسان‌شناسی است که امروزه حوزه‌های گوناگونی در قالب مردم‌نگاری صوری و برای بررسی مشکلات عدیده در دنیای مدرن آن را به کار می‌برند و در انحصار حوزه نظری - عملی بخصوصی نیست. در پژوهش‌های مردم‌نگارانه، به صورت میدانی و با روحیه طبیعی‌گرایانه^۲ و بسترمند^۳ در یک پیوستار امیک - اتیک، پدیده‌ها در بستر طبیعی‌شان مطالعه می‌شوند و محقق بازاندیش توصیفی پرمایه^۴ از موضوع مورد مطالعه و جوانب گوناگون آن ارائه می‌دهد (قادرزاده و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۴۱). در مطالعات کیفی، به جای استفاده از چارچوب نظری برای تدوین و آزمون فرضیات، از چارچوب مفهومی به منظور استخراج سؤال یا سؤالات پژوهش استفاده می‌شود.

چارچوب مفهومی، در بردارنده مجموعه مفاهیم به هم مرتبطی است که بر مفاهیم و موضوعات عمده مورد بررسی تمرکز دارند و آن‌ها را در قالب نظام منسجم و مرتبط معنایی به یکدیگر پیوند می‌دهد (محمدپور و همکاران، ۱۳۸۸ به نقل از ماکسول، ۲۰۰۴).

بر اساس این رویکرد، با توجه به خلاق بودن ماهیت انسان و سیال بودن واقعیات اجتماعی، نمی‌توان مسیر و روش خاصی برای درک واقعیات یا ایجاد تغییر در آن‌ها پیشنهاد کرد (Newman, 2006, p. 77). از آنجاکه منبع و مرجع نهایی هرگونه ساخت‌وساز و تغییر در واقعیات اجتماعی همان انسان است، پس درک انسان‌ها از واقعیات و تغییر در واقعیات و چگونگی معنادار کردن آن‌ها بسیار مهم است. علاوه بر این، با توجه به این‌که واقعیات اجتماعی فاقد قوانین از پیش تعیین شده و دائماً در حال رخ دادن است، نمی‌توان الگویی جهان‌شمول و عام برای واقعیات اجتماعی و تغییر و تحولات آن وضع کرد. در این مطالعه، با این دیدگاه، از رویکرد تفسیرگرایانه به منظور بازسازی معنایی مفهومی مهم‌ترین مسائل ساکنان مناطق هم‌جوار سایت‌های اسکان طبیعت‌گردی نوروزی در شهرستان چرداول استفاده شده است. میدان یا منطقه مورد مطالعه در این پژوهش روستای زنجیره علیا از توابع شهرستان چرداول است. استان ایلام است که به سبب هم‌جواری با یکی از مهم‌ترین سایت‌های اسکان طبیعت‌گردی نوروزی انتخاب شده است. این روستا جمعیتی معادل ۲۷۲۴ نفر و ۷۸۶ خانوار دارد. پژوهشگران مطالعه حاضر، در پایان نشان خواهند داد که ساکنان روستای مذکور چه درکی از مسائل هم‌جواری با سایت جنگلی تنگه دراوهر دارند و مهم‌ترین مشکلات آن را چگونه ارزیابی می‌کنند. در مطالعات کیفی، با روش قوم‌نگارانه حاضر، از روش‌های کیفی جمع‌آوری اطلاعات مانند مصاحبه عمیق با ۲۳ نفر، مشاهده و بررسی اسناد بهره گرفته شده است. نمونه‌ها با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده و تا رسیدن به اشباع نظری نمونه‌گیری ادامه یافته است. در این مطالعه، نمونه‌ها شامل افرادی است که از ابتدا در

1. Ethnography
2. Naturalism
3. Contextual
4. Thick Description

روستای مذکور ساکن بوده و به‌صورت ملموس تحولات و مسائل ناشی از اسکان نوروژی در سایت درواهر را درک کرده‌اند. پس از انجام مصاحبه عمیق با ۲۳ نفر از ساکنان روستای مذکور، اشباع نظری به‌دست آمده است. در این پژوهش، به‌منظور تحلیل اطلاعات گردآوری‌شده، از روش کیفی نظریه زمینه‌ای بهره گرفته شده است. نظریه زمینه‌ای سه جزء اصلی دارد: مفاهیم^۱، مقولات^۲ و گزاره‌ها^۳ (سفیری، ۱۳۸۹، ص ۲۹۴). برپایه مفاهیم و مبانی نظریه زمینه‌ای، پژوهش براساس فرضیه‌سازی شروع نمی‌شود، بلکه پژوهشگر با مسئله پژوهشی روبه‌روست که برای پاسخ‌گویی به آن هیچ جواب و حدس قبلی وجود ندارد (Straus, 1987; Egan, 2002, p. 54). این روش دارای سه مرحله کدبندی باز (سطح اول و متمرکز یا سطح دوم)^۴، محوری^۵ و گزینشی^۶ است (محمدپور، ۱۳۹۲، ص ۳۳۹). انجام این سه مرحله از کدبندی مستلزم دقت فراوان است و درنهایت آنچه به‌دست می‌آید، شرایط و تعاملات و پیامدهای مسئله پژوهش را به تصویر می‌کشد. درنهایت، به‌منظور اطمینان از اعتبار نتایج به‌دست‌آمده یا اعتبار مدلی استخراجی، از روش اعتبار پاسخ‌گو بهره گرفته شده است.

یافته‌ها

پرسش اصلی پژوهش که نگارندگان به‌دنبال پاسخ‌گویی به آن‌اند عبارت است از این‌که ساکنان روستای زنجیره علیا مهم‌ترین مسائل هم‌جواری خود با سایت جنگلی درواهر (محل اسکان طبیعت‌گردان نوروژی) را چگونه درک و تفسیر می‌کنند. برای پاسخ‌گویی به این پرسش، با ۲۳ نفر از ساکنان بومی روستای مذکور مصاحبه عمیق صورت گرفته است.

میانگین سنی پاسخ‌گویان ۵۳ سال بوده و سطح تحصیلات اکثریت پاسخ‌گویان بالاتر از دیپلم ارزیابی شده است. شغل اصلی پاسخ‌گویان نیز متغیر بوده و در فضاهای شغلی کوناگونی مانند معلمی، آزاد، کشاورز و دامدار، کارمند و... شاغل بوده‌اند. تمامی افراد مورد مطالعه کامل و تمام‌وقت ساکن روستای مذکورند.

فرایند تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه عمیق با پاسخ‌گویان از طریق نظریه زمینه‌ای و در سه مرحله کدبندی باز، محوری و انتخابی یا گزینشی انجام شده است. کدبندی باز در دو سطح انجام می‌شود. در کدبندی باز سطح اول، محقق براساس واحد کدبندی سطر به سطر، به هر واحد مورد نظر یک کد یا مفهوم الصاق می‌کند. این مفهوم باید این قابلیت را داشته باشد که فضای مفهومی آن واحد را تا حد امکان اشباع کند. در کدبندی سطح دوم، محقق با تعیین و مرتب کردن کدها یا مفاهیم، کدهای مشابه و مشترک را در قالب مقوله‌ای واحد قرار می‌دهد. نتیجه در جدول ۱ نشان داده شده است.

1. Concepts
2. Categories
3. Propositions
4. Open Coding (Level 1 Coding and Focused Coding)
5. Axial Coding
6. Selective Coding

جدول ۱: مفاهیم و مقوله‌های استخراج‌شده از سخنان پاسخ‌گویان

مقوله هسته‌ای	مقوله‌های عمده	مفاهیم
تداوم بحران محیطی در روستای هم‌جوار سایت جنگلی دراوهر	شرایط طبیعی منطقه	شیب منطقه، جهت باد غالب منطقه رو به روستا (غربی-شرقی)، بادخیزبودن منطقه در فصل اسکان، وسیع‌بودن سایت اسکان،
	تغییرات محیطی	کاهش بارندگی‌های مکرر و خشک‌بودن اراضی جنگلی، گرم‌شدن منطقه و گسترش آفات و بیماری‌های درختان جنگلی، کاهش پوشش گیاهی جنگلی، خشک‌شدن چشمه‌ها، گرم‌شدن هوا در اواخر فصل زمستان و افزایش امکان چادرزدن
	ذائقه فراغتی ساکنان منطقه	تمایل زیاد به طبیعت‌گردی، دسترسی‌پذیری سایت اسکان دراوهر، سهولت اسکان طولانی‌مدت در سایت مذکور، کاهش ریسک سفر، تمایل به گذران اوقات فراغت با خویشاوندان، امکان حضور تمامی افراد خانواده در کنار هم (خانواده‌ها پرجمعیت و عدم امکان حضور همه در مسافرت‌های دوردست با وسایل نقلیه)، دل‌بستگی زیاد به طبیعت منطقه خود، زیبایی بی‌حدو اندازه سایت مذکور
	گسترش طبیعت‌گردی نروروی	اسکان طولانی‌مدت طبیعت‌گردان نروروی، فعالیت‌های متعدد پاک‌سازی و تسطیح مکان‌های اسکان، جابه‌جایی عوامل سازنده محیط (سنگ‌ها، پوشش گیاهی، برگ‌ها، و...)، تقاضای روبه‌افزایش ساکنان محلی برای برپایی چادرهای نروروی، رفت‌وآمدهای گسترده و متعدد طبیعت‌گردان نروروی بین روستا و سایت اسکان، حجم بالای جمعیت طبیعت‌گرد
	آلودگی محیط‌زیست	انباشتگی زباله‌ها در مناطق جنگلی مجاور روستا، آتش‌زدن حجم وسیعی از زباله‌ها در روزهای پایانی اسکان، رهاکردن مقادیر زیادی از اثاثیه‌های حمل‌شده به سایت اسکان، رهاکردن زباله‌های پلاستیکی سبک متعدد در طبیعت و جابه‌جایی آن‌ها از طریق باد به سمت روستا، رهاکردن سرویس‌های بهداشتی صحرایی پس از تخریب چهارچوب ساختاری آن‌ها،
	تغییر رفتار جانوران جنگلی	تغییر زیستگاه‌های برخی جانوران و نزدیک‌شدن آن‌ها به روستا، هجوم برخی جانوران وحشی مانند شغال و روباه به حیوانات اهلی و شکار آن‌ها، پرسه‌های مکرر شغال‌های گرسنه در سطح روستا و آلوده‌کردن سطح روستا، تخریب برخی تولیدات روستایی (مانند کشک) توسط حیوانات جنگلی گرسنه که وارد روستا شده‌اند
	بحران بهداشتی	گسترش بیماری‌های دام در سطح روستا، افزایش انواع بیماری‌های ناشناخته دامی، افزایش و گسترش بوهای نامطبوع در سطح روستا، به‌علت افزایش آلودگی محیط‌زیست، مرگ‌میرهای مکرر حیوانات اهلی،
	بحران اقتصادی دامداری	دور شدن فاصله قرق‌های چرا، کاهش تعداد دام، عدم تمایل به نگهداری انواع دام، تمایل به تعلیف دستی دام‌ها،
	تغییرات بصری سایت جنگلی مجاور روستا	عقب‌نشینی آرام محل‌های اسکان، جابه‌جاکردن عوامل طبیعی سایت مانند سنگ‌ها، پوشش گیاهی، خاک و... به‌منظور تسطیح‌کردن محل اسکان، کاهش سالانه پوشش گیاهی، تنک‌شدن درختان محل اسکان، تغییر شیب‌های طبیعی منطقه، تسطیح‌های شدید و حذف برخی عوارض طبیعی جنگلی، حذف برخی از گونه‌های درختان جنگلی، سستی خاک‌های جنگلی

در مرحله کدبندی باز، ۴۹ مفهوم کلیدی در زمینه مسائل هم‌جواری روستای زنجیره علیا با سایت تفریحی جنگلی دراوهر از زبان پاسخ‌گویان استخراج شده است. در مرحله بعد، با توجه به ماهیت گفته‌ها، دسته‌بندی اولیه صورت گرفته است. در پایان این مرحله، دقت شده که مفاهیم استخراج‌شده از سخنان پاسخ‌گویان کلیه مشکلات و مسائل آنان را در خصوص هم‌جواری روستا با سایت اسکان نوروژی طبیعت‌گردان پوشش داده باشد. علت این امر تأیید داده‌های برداشت‌شده از میدان مورد مطالعه و اطمینان از اعتبار درونی آن‌هاست.

در کدبندی محوری، ۹ مقوله عمده استخراج شده است: شرایط طبیعی منطقه، تغییرات محیطی، ذائقه فراغتی ساکنان منطقه، گسترش طبیعت‌گردی نوروژی، «آلودگی محیط‌زیست، تغییر رفتار جانوران جنگلی، بحران بهداشتی، بحران اقتصاد دامداری، تغییرات بصری سایت جنگلی مجاور روستا. در این بخش از مقاله، ابتدا با مرور خط داستان^۱ به چگونگی ارتباط بین مفاهیم، مقولات عمده و نیز مقوله هسته‌ای که در مرحله بعد تولید می‌گردد پرداخته می‌شود. در پایان، مدل سه‌بعدی پارادایمی آن براساس شرایط، تعاملات و پیامدها ترسیم می‌شود. در این قسمت یک خط داستان از ارتباط منطقی بین مقوله‌ها به نگارش در آمده است.

شرایط طبیعی منطقه

شرایط طبیعی منطقه مورد مطالعه شرایطی زمینه‌ای است که هم‌جواری روستای زنجیره علیا با سایت جنگلی دراوهر را به مسئله‌ای قابل توجه تبدیل کرده است. به علت عواملی مانند شیب منطقه و جهت باد غالب و بادخیزبودن منطقه در فصل اسکان، بسیاری از آلودگی‌های ناشی از سوزاندن زباله‌ها و همچنین بوهای نامطبوع دفن غیربهداشتی پسماندهای غذایی به حوالی روستا انتشار می‌یابد و سبب ایجاد بحران‌های محیطی مهمی در محل سکونتگاه مذکور می‌شود. یکی از پاسخ‌گویان (۳۲ساله) چنین اظهار کرده است: «ورزش بادهای مکرر اواخر اسفند سبب انتشار دود ناشی از سوزاندن زباله‌های طبیعت‌گردان در حوالی روستا می‌شود».

تغییرات محیطی

در طی سالیان اخیر، تغییرات وسیع محیطی و بروز خشکسالی‌های مکرر تغییرات عمیقی را در ساختار طبیعی مناطق جنگلی ایجاد کرده است. به سبب کاهش ریزش‌های جوی، بسیاری از درختان خشک شده و پوشش گیاهی ضعیفی سطح جنگل را پوشانده است. به علت کمبود بارندگی و گرم‌شدن هوا، آفات و بیماری‌های زیادی شیوع یافته و خطرهای بزرگی درختان جنگل را تهدید می‌کند. تغییرات مذکور، به همراه شرایط زمینه‌ای منطقه، سبب گسترش بحران محیطی در مناطق مجاور نیز می‌شود. به سبب گرم‌شدن هوا در اواخر فصل زمستان (اسفند ماه)، امکان اسکان و برپایی چادرهای نوروژی مهیا می‌شود و گسترش طبیعت‌گردی نوروژی و همچنین افزایش حجم سالانه جمعیت

طبیعت گرد در مناطق جنگلی بر شدت تخریب‌ها می‌افزاید و بحران‌های محیطی پایداری را در منطقه به وجود می‌آورد. یکی از پاسخ‌گویان (۵۷ساله) چنین اظهار داشته است: «خشکسالی‌های اخیر سبب به تأخیر انداختن رویش گیاهان جنگلی شده است. خاک اراضی جنگلی اغلب لخت است و همراه با وزش باد به راحتی جابه‌جا می‌شود. تردد حجم انبوهی از طبیعت‌گردان نوروزی نیز مزید بر علت بوده تا همراه با وزش شدیدتر باد گرد و خاک زیادی را در حوالی مناطق مسکونی پراکنده سازد. در گذشته، به علت بارش برف و باران زیاد در اواخر سال، امکان برپایی چادر نبود و حتی فکر گردش یک‌روزه به منطقه مورد نظر در نوروز به ذهن هیچ‌کس نمی‌رسید.»

ذائقه فراغتی ساکنان منطقه

در طی سالیان اخیر، ساکنان روستای مذکور سایت‌های جنگلی نزدیک به محل سکونت خود را برای گذران اوقات فراغت انتخاب کرده‌اند. یکی از سایت‌های نزدیک به روستای مذکور، سایت جنگلی درواهر است که در قسمت جنوب غربی روستا واقع شده است. مناظر زیبای این سایت سبب جذب شمار زیادی از ساکنان روستای زنجیره‌علیا در تعطیلات نوروز شده است. عوامل مهمی مانند دسترسی پذیری و نزدیکی و وسعت سایت مورد نظر در تصمیم‌گیری بسیاری از ساکنان روستای مذکور تأثیر می‌گذارد. علاوه بر این، به سبب زیادبودن جمعیت خانوارهای روستایی و فقدان ظرفیت خودروهای خانوادگی، انتخاب مکان‌های دوردست امکان‌پذیر نیست. بسیاری از پاسخ‌گویان وسیله نقلیه و شرایط لازم برای سفرهای خانوادگی و فامیلی ندارند. بنابراین، انتخاب سایت درواهر منطقی به نظر می‌رسد، زیرا دسترسی آسان‌تری دارد. از نظر بسیاری از ساکنان منطقه، طبیعت سایت مذکور منحصر به فرد است و زیبایی‌های بی‌نظیر آن دل‌بستگی‌های شدیدی ایجاد کرده است. در تأیید توضیحات بالا، یکی از پاسخ‌گویان (۴۸ساله) چنین اظهار نموده است: «اسکان نوروزی در دامان طبیعت مزیت‌های مهمی مانند ارتباطات بیشتر قومی - فامیلی در طبیعت بی‌نظیر منطقه دارد. علاوه بر این، تمامی اعضای خانواده باهم‌اند و خطر مسافرت به مناطق دوردست بسیار کاهش می‌یابد.»

گسترش طبیعت‌گردی نوروزی

ساکنان مناطق شمالی استان ایلام، در طی سالیان اخیر، سایت‌های متعددی در جنگل‌های بلوط را برای تفرج نوروزی برگزیده‌اند و اغلب تعطیلات نوروز را به همراه خانواده و خویشاوندان در دامان طبیعت و در چادر سپری می‌کنند. آنان، پس از شناسایی مناطق زیبای جنگلی، اقدامات متعددی برای پاک‌سازی و آماده‌کردن میدان‌های اسکان انجام می‌دهند. به گونه‌ای که اراضی وسیعی از جنگل را تسطیح می‌کنند و آن را از سنگ‌ها و برگ‌ها و علف‌های خشک‌شده سال‌های گذشته می‌زدایند. به علت وجود شیب، گاهی بخش‌های وسیعی از اراضی را می‌کنند و برای تخت‌کردن زمین مقادیر زیادی از خاک را جابه‌جا می‌کنند. علاوه بر این، طبیعت‌گردان نوروزی اقدام به برپایی چادرهای متعدد با کاربری‌های متفاوت (چادر خانواده، چادر مهمان، آشپزخانه، سرویس بهداشتی، طولیله) می‌کنند.

اقدامات طبیعت‌گردان در سه مرحله آماده‌سازی محل‌های برپایی چادرها، اسکان و پایان تعطیلات و جمع‌آوری چادرها صورت می‌گیرد. این سه مرحله با اقداماتی همراه است که اغلب سبب بروز تحولات و تغییرات عمیقی در سایت‌های تفریحی - جنگلی می‌شود. بنابراین، گسترش طبیعت‌گردی نرورزی و چگونگی اقدامات طبیعت‌گردان در سایت‌های اسکان جنگلی تخریب‌ها و صدمات جبران‌ناپذیری را در دل جنگل به وجود می‌آورد. اغلب این تخریب‌ها در سطحی وسیع صورت می‌گیرد و بر محیط‌زیست مناطق هم‌جوار نیز تأثیر می‌گذارد. به علت فقدان مدیریت و بی‌توجهی در دفع زباله‌های تولیدی، مقداری از زباله‌ها توسط جریان باد جابه‌جا و در مناطق مسکونی پراکنده می‌شود. در پایان تعطیلات نرورزی، سایت‌های بهره‌برداری شده در طبیعت‌گردی نرورزی چهره‌کریه خصومت انسان با زیبایی‌های طبیعت را به نمایش می‌گذارند. یکی از پاسخ‌گویان (۵۲ساله) در این باره چنین اظهار کرده است: «در پایان تعطیلات نرورزی، بسیاری از وسایل مورداستفاده طبیعت‌گردان مانند پتوها و متکاها و لباس‌های کهنه آن‌ها در طبیعت رها می‌شود. برخی نیز اقدام به سوزاندن این وسایل می‌کنند که در هر دو صورت آلودگی شدید محیط‌زیست را در پی دارد». علاوه بر این، در هنگام اسکان نرورزی، بسیاری از سازه‌های موردنیاز مانند منقل‌های صحرایی، سرویس بهداشتی صحرایی، میدان‌های رقص و بازی‌های محلی، همه و همه به گونه‌ای سبب تخریب طبیعت و بحران زیست‌محیطی می‌شوند. این بحران‌ها در حالت‌های شدیدتر مناطق هم‌جوار را درگیر می‌کند و مسائل و مشکلات متعددی در آن‌ها به وجود می‌آورد.

آلودگی محیط‌زیست

یکی از مشکلات مهم هم‌جواری روستای مورد مطالعه با سایت جنگلی دراوهر آلودگی محیط‌زیست است. بسیاری از طبیعت‌گردان نرورزی زباله‌های خود را در طبیعت رها می‌کنند. عده‌ای روزانه این زباله‌ها را جمع‌آوری و در گودال‌هایی که به همین منظور تعبیه شده دفن می‌کنند. برخی دیگر، تمامی زباله‌های خود را در محل‌هایی دورتر از چادرهای اسکان جمع‌آوری می‌کنند و در روز آخر اقامت و قبل از ترک سایت آن را می‌سوزانند. تمامی موارد گفته‌شده باعث ایجاد آلودگی در منطقه موردنظر می‌شود. اغلب زباله‌هایی که در طبیعت رها شده پلاستیک‌های سبک است که پس از چند روز در هوا معلق و وارد اراضی زراعی و مسکونی می‌شود. سوزاندن آن‌ها نیز تا مدتی هوای مناطق مجاور را آلوده می‌کند. تخریب سازه‌هایی مانند سرویس‌های بهداشتی در پایان اسکان سبب بروز آلودگی‌های زیادی در محل سایت و مناطق هم‌جوار می‌شود. تمامی موارد گفته‌شده مسائلی است که از هم‌جواری با سایت اسکان مذکور به وجود می‌آید و در نهایت به ایجاد بحران محیطی برای روستای مورد مطالعه می‌انجامد. یکی از پاسخ‌گویان (۴۳ساله) می‌گوید: «آلودگی‌های متعددی در سطح این سایت مشاهده می‌شود که به مرور زمان ممکن است به نوعی برای روستای موردنظر خطرناک باشد».

تغییر رفتار جانوران جنگلی

تغییر زیستگاه جانوران جنگلی و نزدیک شدن به روستا و پرسه‌های آن‌ها در سکونتگاه‌های انسانی سبب بیماری‌های فراوانی شده است. علاوه بر این، دست‌بردهای گاه‌وبیگاه آن‌ها به مزارع حیوانات اهلی (مرغ، بوقلمون، مرغابی، بلدرچین، غاز و...) و به تولیدات دامی مانند کشک نتیجه تغییر زیستگاه و همچنین تغییر رفتارها و الگوهای زیستی آن‌هاست. به علت اسکان طولانی مدت طبیعت‌گردان در مناطق کوهستانی و جنگلی، محل زندگی بسیاری از جانوران مانند شغال و روباه دستخوش تغییراتی شده و آن‌ها، برای فرار از شرایط ایجادشده و به دست آوردن غذا، شبانه یا در ساعات خلوت روز وارد روستا می‌شوند و صدماتی را به تولیدات روستایی وارد می‌کنند. همچنین تغذیه جانوران جنگلی از باقی‌مانده‌های غذایی اغلب فاسدشده طبیعت‌گردان که در گودال‌های دفن زباله قرار دارد، گاهی سبب بروز بیماری‌های در آن‌ها می‌شود که به علت برخورد با حیوانات اهلی شیوع بیماری‌های متعددی را سبب خواهد شد و تلفاتی را در پی خواهد داشت. یکی از پاسخ‌گویان در تأیید این موضوع چنین اظهار نموده است: «محل زندگی برخی از جانوران جنگلی به سکونتگاه‌های انسانی بسیار نزدیک‌تر شده است. این جانوران در ساعت‌های خلوت روز به مزارع پرورش ماکیان حمله می‌کنند و سبب خسارات زیادی می‌شوند». موارد گفته‌شده به نوعی بحران محیطی در منطقه مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

بحران بهداشتی

بحران بهداشتی مسئله دیگری است که به علت هم‌جواری روستای مذکور با سایت اسکان گفته‌شده به وجود آمده است. این بحران در نهایت سبب بروز بحران محیطی محسوس‌تری در روستا خواهد شد. به علت آلودگی‌های مکرر زیست محیطی، بسیاری از حیوانات اهلی حساس به آلودگی نابود می‌شود و تعداد آن‌ها در سطح روستا کاهش می‌یابد. یکی از پاسخ‌گویان (۵۷ساله) در این باره چنین گفته است: «به علت سوزاندن زباله‌ها و گسترش دود ناشی از آن در فضای جنگلی و نزدیک به روستا، برخی از دام‌های اهلی (ماکیان پرورشی) تاب نمی‌آورند و تلف می‌شوند. علاوه بر این، گسترش بوهای نامطبوع در حوالی روستا سبب تلفات بیشتر آن‌ها می‌شود».

تغییرات بصری سایت جنگلی مجاور روستا

یکی از دلایل جذب ساکنان روستای مورد مطالعه به طبیعت‌گردان نوروزی در سایت‌های جنگلی مجاور، زیبایی بی‌نظیر منطقه است. پوشش گیاهی و جنگلی متراکم و عوارض طبیعی متعدد ویژگی‌های مهم سایت دراوهر است که سبب جذب هر ساله طبیعت‌گردان نوروزی به منطقه شده است. طبیعت‌گردان هر ساله، در اواخر فصل زمستان، اقدامات متعددی را برای پاک‌سازی و آماده‌سازی اراضی جنگلی سایت مذکور انجام می‌دهند. این اقدامات و فعالیت‌ها گاه چهره طبیعی سایت را به کلی دگرگون می‌کند. در طی سال‌های اخیر، محل‌های اسکان نوروزی تا حدودی عقب‌نشینی کرده و به عمق تنگه دراوهر کشیده شده است. این عقب‌نشینی به سبب تضعیف پوشش گیاهی، آلوده شدن

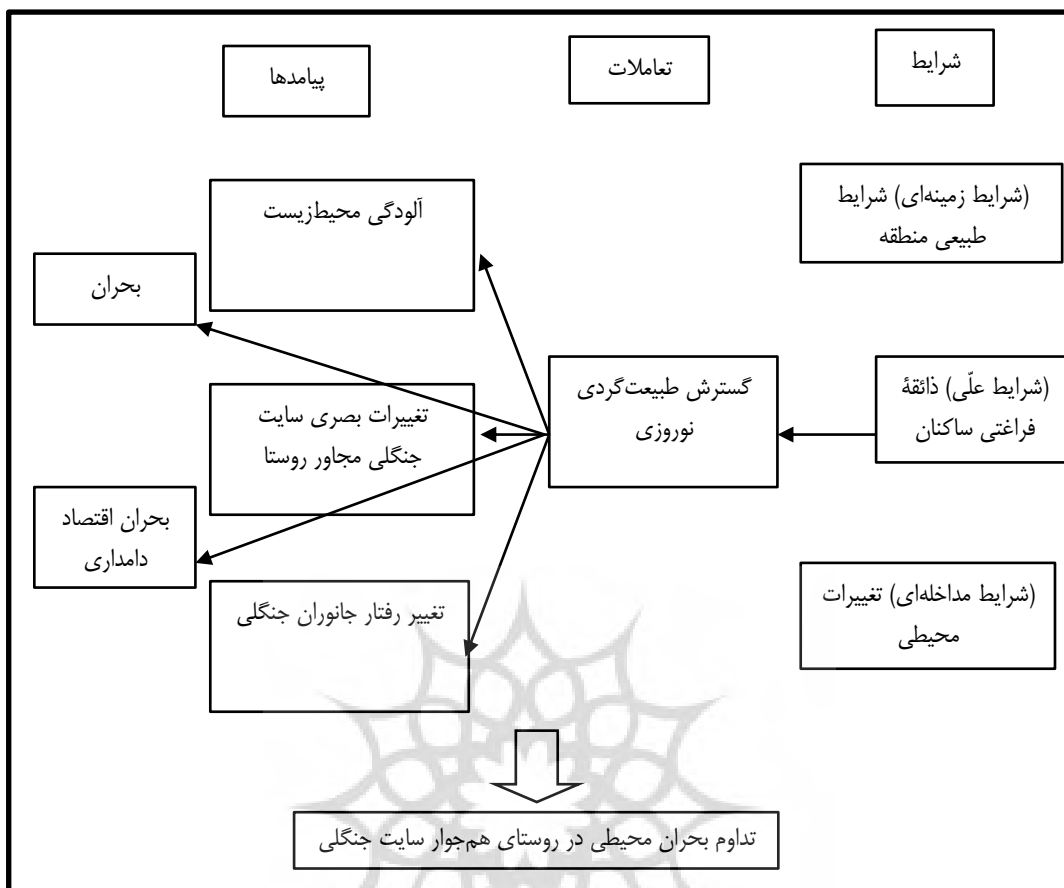
محیط‌زیست، قطع درختان جنگی و... بوده که به تغییرات متعدد بصری در سایت جنگلی مورد نظر منجر شده است. این تغییرات گاه همراه با بروز بحران‌های جدی زیست‌محیطی در طبیعت سایت مورد مطالعه و همچنین در مناطق هم‌جوار بوده است. بنابه اظهارات یکی از پاسخ‌گویان (۵۵ساله) «سایت دراوهر همچنان زیبا و جذاب است. اما زیبایی و جذابیت گذشته را ندارد. به‌علت رفت‌وآمدهای زیاد طبیعت‌گردان و رفتارهای نادرست، طبیعت دراوهر تضعیف و سال‌به‌سال آلوده‌تر شده است. در گذشته، ساکنان محلی در قسمت ابتدایی تنگه دراوهر چادر می‌زدند. در سال‌های اخیر نیز شاهد اسکان در این قسمت بوده‌ایم. اما بیشتر طبیعت‌گردان در قسمت‌های میانی اسکان می‌یابند».

بحران اقتصاد دامداری

یکی از مسائل مهم مناطق هم‌جوار با سایت‌های اسکان طبیعت‌گردی نروزی، بحران اقتصاد دامداری است. حجم وسیع چادرهای برپاشده، جمعیت زیاد طبیعت‌گردان و چگونگی اقدامات آنان سبب تغییرات زیادی در پوشش گیاهی اراضی جنگلی و مرتعی شده است. این امر سبب شده که این اراضی برای تأمین علوفه طبیعی برای تغلیف دام‌های دامداران محلی کفایت نکند؛ همچنین به دور شدن فاصله قرق‌های چرا منجر شده است. در برخی موارد، دامداران را مجبور کرده که در بلندمدت از روش تغلیف دستی استفاده کنند. این امر سبب افزایش هزینه‌های پرورش دام و از بین رفتن صرفه اقتصادی دامداری شده است. بنابراین، بسیاری از دامداران مجبور به کاهش تعداد دام‌های خود شده‌اند. فشار زیاد بر طبیعت مجاور سبب بروز اختلالات جدی شده که گاه با ظهور بحران‌های محیطی متعدد همراه است. یکی از پاسخ‌گویان (۳۶ساله) چنین اظهار نموده است: «گسترش طبیعت‌گردی نروزی و بروز رفتارهای غیرمسئولانه برخی از طبیعت‌گردان، فقط به طبیعت سایت آسیب وارد نکرده، بلکه سبب کاهش وسعت مناطق تحت‌چرای دامداران شده و فاصله قرق‌های چرا تا روستا را افزایش داده است. این امر باعث شده که طبیعت فشارهای مضاعفی را متحمل شود و این فشارها، به مرور زمان، تخریب‌های اجتناب‌ناپذیری را به همراه دارند. در نهایت، همه این موارد بحران‌های محیطی عظیمی را در سکونتگاه‌های انسانی مجاور ایجاد کرده است».

کدبندی گزینشی

مقوله هسته‌ای در پژوهش حاضر تداوم بحران محیطی در روستای زنجیره علیا است که در جوار سایت جنگلی دراوهر قرار دارد. این مقوله سایر مقوله‌های عمده را پوشش می‌دهد. در پایان، به منظور اطمینان از اعتبار یافته‌های پژوهش، یافته‌های نهایی به پاسخ‌گویان مورد مطالعه نشان داده شده (اعتبار پاسخ‌گو) و واکنش آن‌ها در زمینه تطابق مقوله‌های مفهومی با آنچه بیان کرده‌اند مشاهده شده است. مقوله‌های به‌دست‌آمده برای پاسخ‌گویان شناخته شده و قابل فهم و شناسایی بود. بنابراین، محققان از اعتبار نظریه تولیدی خود مطمئن شده‌اند.

شکل ۲: مدل زمینه‌ای مهم‌ترین مسائل ساکنان روستای زنجیره علیا در هم‌جواری با سایت جنگلی - تفریحی دراوهر

نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش که چگونگی درک و تفسیر ساکنان روستای زنجیره علیا درباره مهم‌ترین مسائل هم‌جواری خود با سایت جنگلی دراوهر (محل اسکان طبیعت‌گردان نوروژی) است، پاسخ‌گویان مهم‌ترین مسائل هم‌جواری با سایت جنگلی تفریحی دراوهر را که در طبیعت‌گردی نوروژی ایجاد می‌شود آلودگی محیط‌زیست، بحران بهداشتی، بحران اقتصاد دامداری، تغییر رفتار جانوران جنگلی و تغییرات بصری سایت جنگلی بیان کرده‌اند. شرایط محیط طبیعی منطقه و وجود عوامل حساس مانند جهت شیب و باد غالب منطقه و همچنین تغییرات محیطی اخیر و بروز مسائلی مانند خشکسالی، افزایش آفات و بیماری‌ها و...، همچنین تداوم و گسترش سالانه طبیعت‌گردی نوروژی و اسکان طولانی‌مدت طبیعت‌گردان در سایت مذکور سبب تداوم بحران محیطی در این روستا شده است. ساکنان روستا، با توجه به ارتباط بین مقوله‌های عمده، در مجموع به مقوله هسته‌ای تداوم بحران محیطی در این روستا رسیده‌اند. حکم‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵) نیز در مطالعه خود به تأثیرات منفی زیست‌محیطی گردشگری اشاره کرده‌اند.

همان‌گونه که پیداست، درک تغییرات محیطی گوناگون ناشی از گسترش و تداوم طبیعت‌گردی نروزی در منطقه مورد مطالعه در قالب یک مدل پارادیمی شامل شرایط، تعاملات و پیامدها نشان داده شده است. براین اساس، ساکنان روستای مورد مطالعه از شهرستان چرداول مهم‌ترین مسئله هم‌جواری با سایت اسکان طبیعت‌گردی نروزی را تداوم بحران محیطی در روستای خود می‌دانند. همان‌گونه که گفته شد، بنا به دلایل اقتصادی، اجتماعی، روانی و...، ذائقه فراغتی پاسخ‌گویان به‌گونه‌ای است که طبیعت‌گردی و چادرزدن‌های طولانی‌مدت در اراضی جنگلی مجاور را برای گذران اوقات فراغت در تعطیلات نروزی انتخاب کرده‌اند. تصمیم آن‌ها برای چادرزدن در دامان طبیعت و گذران ایام نروز در کنار اقوام و خویشان با انجام پاره‌ای از اقدامات و فعالیت‌ها همراه است. آنان، برای اسکان طولانی‌مدت و رفاه حال خانواده، نیازمند برخی ملزومات زندگی روزمره مانند سرویس بهداشتی، محل پخت غذا، محل برپایی چادر، محل بازی کودکان و نوجوانان، میدان‌های رقص و بازی‌های محلی و... هستند. به‌منظور برآوردن بسیاری از این نیازها، فعالیت‌هایی در طبیعت انجام می‌دهند که گاهی سبب خسارات جبران‌ناپذیری می‌شود. تردد سنگین و روزانه وسایل نقلیه حمل آب و مواد غذایی و ملزومات زندگی طبیعت‌گردان و رفت‌وآمد افراد اغلب سبب تغییرات وسیعی در جاذبه‌های سایت اسکان می‌شود. علاوه بر موارد گفته‌شده، تولید انبوه زباله و دفن غیربهداشتی و غیرمسئولانه آن‌ها در طبیعت، قطع درختان جنگلی، جابه‌جایی تنه‌های درختان آفت‌زده و بیمار و گسترش آفات و بیماری‌ها در سطح جنگل، تغییر زیستگاه گیاهی و جانوری، همه و همه سبب ایجاد مسائل عمیقی در سایت‌های اسکان شده است. این مسائل فقط مربوط به مناطق جنگلی نیست، بلکه به درون سکونتگاه‌های انسانی مجاور نیز رسوخ می‌کند و سبب بروز بحران محیطی جدی و مداوم می‌شود. به‌عبارتی می‌توان گفت که طبیعت‌گردی نروزی سبب بروز آثار منفی زیست‌محیطی فراوان بر سایت اسکان و مناطق مجاور آن شده است. چاپلین و برابیان (2013)، عنابستانی و سربرقی مقدم (1396) و طهماسی و حجت شمامی (1396) نیز، تأثیرات منفی زیست‌محیطی گردشگری را تأیید کرده‌اند. اما نتایج مطالعات هنری مهر (1395) و شاه‌حسینی و مدبری (1395) حکایت از تأثیرات مثبت طبیعت‌گردی در مناطق هدف دارد. به‌گونه‌ای که با تغییرات مهمی مانند افزایش اشتغال در منطقه، مستندسازی تنوع جانوری و گیاهی منطقه، شناسایی پوشش گیاهی توسط گروه‌های مطالعاتی، اجرای برنامه‌های مدیریت مناطق با جلب جوامع بومی همراه بوده است.

پیشنهادها

- با توجه به رشد سالانه تعداد طبیعت‌گردان نروزی در سایت‌های جنگلی مجاور مناطق مسکونی و بی‌توجهی به مسئله جمع‌آوری و دفن زباله‌ها، پیشنهاد می‌شود که دهیاری روستاهای مجاور برنامه‌ای مدون برای جمع‌آوری روزانه زباله‌های تولیدی طبیعت‌گردان داشته باشد.
- به‌منظور جلوگیری از انتشار آفات و بیماری‌های گیاهی، از جابه‌جایی تنه‌های درختان مریض خودداری شود.

- با توجه به تغییرات بصری ایجادشده در سایت مذکور، پیشنهاد می‌شود که شبکه استانی ایلام، در ماه‌های آخر سال، برنامه‌های آموزشی متعددی با هدف حفاظت از اراضی جنگلی و جلوگیری از تخریب آن‌ها اجرا کند.
- برنامه‌های آموزشی فرهنگ‌سازی رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی، از طریق فضاهای مجازی، به‌منظور کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی گسترش یابد.
- به منظور کاهش صدمات، مستندهای آموزشی متعددی در زمینه زندگی جانوری، زیستگاه‌های جانوری و خطرهای ناشی از طبیعت‌گردی در مناطق جنگلی محلی از شبکه استانی تهیه و پخش شود.
- به‌علت صدمه به پوشش گیاهی و مراتع مورد بهره‌برداری دام‌ها، پیشنهاد می‌شود با مشارکت مردمی (مشارکت طبیعت‌گردان بومی)، در فصولی که زمین خالی از پوشش گیاهی است، فرق‌های دامداری بازسازی شود.

منابع

- احسانی، افسانه (۱۳۹۶). *اکوتوریسم، راهی برای گردشگری پایدار*. تهران: انتشارات مهکامه، چاپ چهارم.
- ایلدرمی، علیرضا، قاسمی، فرهاد، بهمنی، نگار (۱۳۹۴). «بررسی نقش عوامل اقتصادی-اجتماعی در تخریب زیست‌بوم جنگل‌های زاگرس (منطقه کاکارضا لرستان)». *مجله تحقیقات حمایت و حفاظت جنگل‌ها و مراتع ایران*، شماره ۲۶، ص ۱۴۵-۱۵۵.
- برزه‌کار، قدرت‌الله (۱۳۸۴). *پارک‌ها و تفرجگاه‌های جنگلی (مکان‌یابی و طرح‌ریزی)*. تهران: سازمان نظام مهندس کشاورزی و منابع طبیعی. چاپ اول.
- حکم‌آبادی، مهدی، برادران، بهنام، باوندی، محمدمهدی و امام یاری، داریوش (۱۳۹۵). «محیط زیست؛ مطالعه موردی اثرات زیست‌محیطی گردشگری». *کنفرانس ملی دیده‌بانی آینده زمین با محوریت آب‌وهوا، کشاورزی و محیط‌زیست*، شیراز، مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران (متانا).
- دانه‌کار، افشین (۱۳۸۳). *درس‌نامه اکولوژی جنگل*. دانشگاه لرستان، دانشکده کشاورزی، ص ۶۵.
- دانه‌کار، افشین و محمودی، بیت‌الله (۱۳۹۲). *گردشگری طبیعت: معیارهای توسعه و طراحی*. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تهران، چاپ اول.
- رمضان‌نژاد، یاسر و پورقیومی، علی (۱۳۹۵). *توسعه گردشگری و محیط‌زیست: فراتر از پایداری*. تهران: انتشارات هنگامه، چاپ اول.
- سفیری، خدیجه (۱۳۸۹). *روش تحقیق کیفی*. تهران: مؤسسه انتشارات و پخش کتاب برآیند پویا، چاپ اول.
- شاه‌حسینی، حدیث و مدبری، سروش (پاییز ۱۳۹۵). «بررسی اثرات اکوتوریسم در منطقه ژئوپارک قشم». *فصل‌نامه مطالعات خلیج فارس*، سال دوم، شماره ۳، ص ۴۲-۶۵.
- طهماسی، بهمن و حجت‌شامی، سیروس (۱۳۹۶). «بررسی اثرات گردشگری بر محیط‌زیست سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه شهرستان رودبار)». *چهارمین کنفرانس بین‌المللی برنامه‌ریزی و مدیریت محیط‌زیست*، تهران، دانشکده محیط‌زیست دانشگاه تهران.
- عنابستانی، علی‌اکبر و سربرقی مقدم، تکتم (۱۳۹۶). «بررسی اثرات زیست‌محیطی مجموعه تفریحی چالیدره از دیدگاه جامعه میزبان». *چهارمین کنفرانس بین‌المللی برنامه‌ریزی و مدیریت محیط‌زیست*، تهران، دانشکده محیط‌زیست دانشگاه تهران.
- قادرزاده، امید، محمدپور، احمد و قادری، امید (۱۳۹۰). «برساخت اجتماعی پدیده تجارت مرزی، ارائه یک نظریه زمینه‌ای در شهرستان مریوان». *فصل‌نامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۹، ص ۳۵-۸۰.
- ضرغامی بروجنی، حمید، نکویی، زهرا، عباسپور، نیلوفر، شجاعی، مسلم (۱۳۹۴). *برنامه‌ریزی توسعه گردشگری در کشورهای در حال توسعه*. تهران: انتشارات مهکامه، چاپ دوم.
- محمدپور، احمد، رضایی، مهدی، پرتوی، لطیف، صادقی، رسول (۱۳۸۸). «بازسازی معنایی تغییرات خانواده به شیوه نظریه زمینه‌ای: مطالعه موردی: ایلات منگور و گورک». *فصل‌نامه خانواده‌پژوهی*. سال پنجم، شماره ۱۹، ص ۳۱۰-۳۳۰.
- محمدپور، احمد، رضایی، مهدی، پرتوی، لطیف و صادقی، رسول (۱۳۸۸). «بازسازی معنایی تغییرات خانواده به شیوه نظریه زمینه‌ای: مطالعه موردی اسلات منگور و گورک». *فصل‌نامه خانواده‌پژوهی*، سال پنجم، شماره ۱۹، ص ۳۳۰-۳۰۹.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۰). *ضد روش: درباره ساخت معرفت در علوم انسانی*. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

محمدی کنگرانی، حنانه، شایسته، اردشیر، حلی‌ساز، ارشک، غنچه‌پور، دیبا (بهار و تابستان ۱۳۹۴). «اثرات گسترش طبیعت‌گردی بر شبکه روابط اجتماعی میان ساکنان روستا (مورد مطالعه: روستای طبل/ جزیره قشم)». *نشریه مطالعات اجتماعی گردشگری*، سال سوم، شماره ۱، ص ۹۷-۱۲۱.

میگونی، حمید گشتاسب (۱۳۸۰). «فرایند طراحی در پارک‌های جنگلی و مناطق تحت حفاظت». *مجموعه مقالات همایش‌های آموزشی و پژوهشی فضای سبز شهر تهران*، جلد اول، سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران.

نیوسام، دیوید، ای مور، سوزان، داوولینگ، راس کی (۱۳۹۴). *طبیعت‌گردی، بوم‌شناسی، اثرات، مدیریت*. ترجمه مجید کریم‌پور ریحان و سیما طاهری و صادق طاهری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.

وثوقی، لیلی و خانی، فضیله (۱۳۹۶). *مروری بر مبانی، رویکردها و مدل‌های برنامه‌ریزی گردشگری*. تهران: انتشارات مهکامه، چاپ دوم.

هنری مهر، سمیه (۱۳۹۵). «بررسی اثرات طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست (مطالعه موردی منطقه پارک ملی و حفاظت‌شده سالوک و منطقه پارک ملی و حفاظت‌شده ساریگل شهرستان اسفراین)». *سومین کنفرانس علمی پژوهشی افق‌های نوین در علوم جغرافیا و برنامه‌ریزی معماری و شهرسازی ایران*، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین.

- Chaplin, J., & Brabyn, L. (2013). "Using remote sensing and GIS to investigate the impacts of tourism on forest cover in the Annapurna Conservation Area, Nepal". *Applied Geography*, 43, 159-168.
- Chiu, Hoi Yan, Chan, Chung-Shing, Marafa, L. M. (2016). *Local perception and preferences in nature tourism in Hong Kong*". *Tourism Management Perspectives*, 20, 87-97.
- Newman, L. (2006). *Basics of Social Research: Qualitative and Qualitative approaches* (2nd ed). London: Allyn and Bacon.
- Barkauskas, Vytutas, Barkauskienė, Kristina, Jasinskis, Edmundas (2015). "Analysis of Macro Environmental Factors Influencing the Development of Rural Tourism: Lithuanian Case". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 213, 167-172.
- Egan, T (2002), "Grounded Theory: Research and Theory Building", *Advances in Developing Human Resources*, Vol. 4, No. 3, Pp277-295.
- Paramati, Sudharshan Reddy, Shahbaz, Muhammad, Alam, Md. Samsul (2017). "Does tourism degrade environmental quality? A comparative study of Eastern and Western European Union". *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 50, 1-13.
- Straus, A (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientist*, New York: Cambridge University Press.